

Les muralles medievals de la Seu. Una aproximació des de l'arqueologia

Oscar Augé Martínez

Carles Gascón Chopo

Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell

Introducció

L'any 2012 l'Ajuntament de la Seu va endegar el projecte *Valorització patrimonial del centre històric de la Seu d'Urgell. Pati del Palau i fortificacions medievals*, una iniciativa que tenia per objectiu generar un nou producte de promoció turística de la ciutat, centrat en aquesta ocasió en el seu patrimoni històric. En el marc d'aquesta actuació el consistori encarregà tres estudis de recerca, entre ells un estudi arqueològic de les muralles medievals de la ciutat, que és la primera aproximació integral a aquest tema des d'aquesta òptica¹. Aquest fet contrasta amb la poca sensibilitat patrimonial que hi ha hagut en les darreres dècades del segle XX a l'hora de planificar i executar l'urbanisme modern del centre històric de la localitat, aspecte que, unit a l'escàs desenvolupament de l'arqueologia a la nostra ciutat, ha provocat la pèrdua irreparable de vestigis i d'un volum considerable d'informació –no tan sols en relació amb les muralles– per entendre l'evolució històrica de la Seu.

---

1. A part de l'estudi arqueològic sobre les muralles, s'encarregà un estudi dels fons notariais de finals del segle XIII fins a la primera meitat del segle XIV, dut a terme per la historiadora Laura de Castellet, i l'elaboració d'un estudi dels recursos patrimonials del centre històric, realitzat pels arquitectes Marc Vidal i Joan Marquet i l'historiador Carles Gascón. Tots aquests treballs es poden descarregar de la nova web www.laseumediaval.com, creada en el marc del projecte.

En el decurs d'aquest estudi de les muralles, dut a terme per un de nosaltres entre novembre de 2014 i maig de 2015, s'han localitzat nous trams i altres elements fins ara inèdits dels antics tancaments defensius medievals, entre els quals cal destacar el descobriment d'un dels portals d'accés al recinte baix medieval –el portal del Bisbe– en el basament de les restes d'una bestorre quadrangular localitzada al costat del l'actual Palau episcopal. Aquestes noves evidències, ubicades bàsicament a la façana de llevant de la ciutat, representen un augment quantitatiu i qualitatiu respecte a les restes conegudes fins al moment, les quals se circumscrivien al portal vell d'Andorra, algun petit pany de mur força malmès i conservat dempeus amb ben poca dignitat al final d'un carreró que neix al tram superior del carrer de l'Escorxador, i dos trams contigus de muralla –un d'ells amb una espitllera–, junt amb el basament i les arrencades laterals d'una potent bestorre semicircular, amortitzats a l'interior de l'Ajuntament, descoberts el 1994 en unes obres d'adequació de les dependències municipals².

D'altra banda, s'han localitzat també les restes d'una possible estructura amortitzada al soterrani de cal Cosp (c/Major, 9), adossat al costat oriental del Portal vell d'Andorra, situat a pocs metres de la façana oest de la catedral, que podrien correspondre amb el desaparegut temple del Sant Sepulcre, una de les cinc esglésies que des de principis del segle XI tingué el conjunt catedralici³, que alguns autors situen, de manera hipotètica, precisament en un radi proper a aquest façana de ponent de la catedral⁴.

2. Vegeu VILLARÓ, Albert: *Hèrcules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu*, Caixa de Catalunya, Ajuntament de la Seu d'Urgell, la Seu d'Urgell, 1995, p. 104-105.

3. Aquest conjunt estaria format, a part de la mateixa catedral, per les esglésies de Sant Pere (l'actual Sant Miquel), Santa Eulàlia (localitzada i excavada al subsòl de l'Ajuntament entre els anys 1991 i 1994), Sant Miquel (en l'indret on actualment s'alça el temple gòtic de Sant Domènec de l'antic convent dels Dominics), i la referida església del Sant Sepulcre.

4. Vegeu, per exemple, CARRERO SANTAMARIA, Eduardo: "La Seu d'Urgell, el último conjunto de iglesias. Liturgia, paisaje urbano y arquitectura", *Anuario de Estudios Medievales* 40-1,

En el següent article exposarem sintèticament els resultats més destacats d'aquest estudi, junt amb noves dades documentals que semblen refermar algunes de les hipòtesis amb què hem treballat i aportar una mica més de llum a un procés de fortificació que sembla força més complex d'allò que s'havia proposat tradicionalment.

Antecedents historiogràfics

Les muralles de la Seu han despertat un cert interès historiogràfic que ha motivat la redacció de tot un seguit de propostes sobre l'evolució, traçat i característiques formals dels diferents recintes defensius que envoltaven la ciutat en època medieval. Fent-ne un recull esquemàtic, la primera aproximació historiogràfica al tema, amb el permís de mossèn Jeroni Brach⁵, fou un breu article d'un altre eclesiàstic, Pere Pujol i Tubau, publicat a la revista *El Cadi* l'any 1934, en el qual recollia la notícia del descobriment de restes de la muralla –baix medieval– de la ciutat durant les obres de construcció de la torre de Josep Alvinyà, (l'actual cal Moncasi, a l'Avinguda Joan Garriga i Massó, 18), i en feia una primera aproximació sobre el seu perímetre i recorregut⁶. És interessant destacar

2010, p. 267-268; i també BOTO VARELA, Gerardo i SUREDA JUBANY, Marc: "Les cathédrales romanes catalanes. Programmes, liturgie, architecture", *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa XLIV*, Association Culturelle de Cuxa, Codalet, 2013, p. 83-84.

5. Que en paraules de Carme Batlle, fou el primer "historiador" conegut de la Seu. Nascut l'any 1735, fou catedràtic de la Universitat de Cervera i després canonge de la Seu. Va escriure un *Compendio histórico, civil, político y criminal de la ciudad de Urgel, su Santa Iglesia y Obispado*. L'obra es conserva en diversos exemplars a l'Arxiu Capitular d'Urgell. En el manuscrit original s'hi va trobar un document de l'any 1413 que feia relació al recinte murallat de la Seu. De fet, tot i que sembla que mossèn Brach no emprà aquest document en la seva obra, parla sovint sobre les muralles de la ciutat. Fins al punt que, poc abans de la seva mort, l'any 1820, fa un comentari favorable a l'aterrament dels murs, esdeveniment que es podria associar com a conseqüència de la Guerra del Francès. Vegeu BATLLE, Carme: *Els orígens medievals de la Seu d'Urgell*, ed. Dalmau, Barcelona, 1979, p. 149.

6. PUJOLI TUBAU, Pere: "La muralla medieval de la Seu d'Urgell"; *El Cadi*, V, 1934, reed. dins Pere Pujol i Tubau, *Obra completa*, ed. Andorra, Andorra la Vella, 1984, p. 555-568.

que algunes de les afirmacions que mossèn Pujol feia en aquell article com ara que la Seu anterior a l'atac del comte Ramon Roger de Foix, vers l'any 1196, no tindria cap element defensiu més enllà de les pròpies parets exteriors de les cases, han marcat les hipòtesis evolutives que han tractat el tema.

La següent aportació la trobem a l'obra de Carme Batlle. Aquesta autora, que ha publicat diversos estudis sobre l'evolució urbanística i social de la Seu d'Urgell medieval, fou la primera en exposar l'existència de dos recintes fortificats successius: un primer construït a partir del segle XIII, després de l'episodi de l'atac i destrucció del *vicus* –suposadament sense muralles– per part de Ramon Roger de Foix (v. 1195-1196), i el segon iniciat al darrer terç del segle XIV, vers 1370, que definiria el perímetre de la Seu fins a principis del segle XIX⁷.

Amb certs matisos, aquesta hipòtesi fou represa anys més tard per l'historiador Albert Villaró, que plantejava la probable existència d'un primer recinte murallat pels volts de 1200, del qual només se'n coneixeria l'existència d'un vall –el “vall vell”–, la identificació del traçat del qual sembla clarament fossilitzat amb l'actual carrer Major. Aquest primer sistema defensiu hauria estat desbordat pels creixements dels diferents ravals de la ciutat durant els primers anys del segle XIII, i hauria obligat a bastir un nou recinte a mitjan d'aquell segle, que aquest autor fa coincidir amb l'actual perímetre del centre històric. Aquest fet coincidiria, segons Villaró, amb el canvi de denominació de *vicus* o *villa Urgelli* a *civitas Urgelli* que sembla documentar-se en aquells moments⁸. Finalment, aquest recinte de mitjans del XIII hauria patit un profund procés de renovació a partir del 1370 que es perllongaria fins al segle XV⁹. Villaró

7. BATLLE, Carme: *La Seu d'Urgell medieval: La ciutat i els seus habitants*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1985, p. 17-43.

8. VILLARÓ, Albert: "La ciutat de la Seu d'Urgell", *L'art gòtic a Catalunya, Vol. III: Dels palaus a les masies*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, p. 80.

9. *Ibidem*: p. 80-81.

va ser el primer en grafiar una proposta del traçat d'aquests dos recintes defensius successius. Ho féu en un parell de textos breus inclosos en dues obres enciclopèdiques: primer en el volum monogràfic dedicat a l'Alt Urgell de l'obra *Catalunya Romànica*¹⁰, i anys més tard, i amb algunes diferències substancials respecte la primera proposta, en l'obra *L'Art Gòtic a Catalunya*, editat per l'Enciclopèdia Catalana¹¹.

Les reflexions més recents sobre el tema de les muralles de la Seu es troben en un parell de treballs, dels quals un de nosaltres en som coautors¹². Aquests es fonamentaven en l'estudi dels fons documentals municipals, la cartointerpretació, l'anàlisi del parcel·lari i les evidències arquitectòniques i arqueològiques conegudes fins aleshores. A partir d'aquí proposàvem la construcció d'una primera muralla a inicis del segle XIII, després de l'episodi de l'atac del comte de Foix, que hauria englobat el nucli urbà d'aquells moments, pròxim a l'àmbit catedralici. Amb el temps, aquest primer recinte fortificat s'hauria vist desbordat per l'aparició extramurs de ravals i diversos àmbits d'habitatges, més o menys compactes, que haurien obligat a bastir un segon perímetre defensiu, iniciat durant les darreres tres dècades del segle XIV. Aquest nou procés d'emmurallament, emmarcat a nivell local en les constants batesses amb els vescomtes de Castellbò (i comtes de Foix), i en un context de bel·licositat general arreu de Catalunya derivat de les guerres amb Castella (1356-1369), que va empènyer el rei Pere el Cerimoniós a ordenar que s'enfortissin ciutats, viles i llocs arreu del territori¹³, encerclà

10. VILLARÓ, Albert: "La ciutat de la Seu i la muralla", a: PLADEVALL, A. (dir.), *Catalunya Romànica, Vol. VI, L'Alt Urgell, Andorra*, Barcelona, 1992, p. 311-313.

11. VILLARÓ, Albert: "La ciutat de la Seu d'Urgell", *L'art gòtic a....op cit.*, p. 80.

12. Vegeu GASCÓN CHOPO, Carles; OBIOLS PEREARNAU, Lluís; ESCUDER SÁNCHEZ, Javier: "La Seu d'Urgell medieval. Una nova proposta d'evolució urbana", a BOLÓS, Jordi. (ed.). *Poblament i societat als Pirineus els darrers dos mil anys*, Universitat de Lleida, Lleida, 2014, p. 229-263; i també GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d'Urgell per restaurar lo poble: La Seu d'Urgell, l'evolució d'una ciutat pirinenca en època medieval i moderna", *Actes del V Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya*, Barcelona, 2015, p. 359-372.

13. Vegeu VERDÉS, Pere: "Els processos d'emmurallament", *L'art gòtic a Catalunya, Vol. III:*

completament aquests creixements i configurarà definitivament la fesomia d'allò que encara avui és el centre històric de la ciutat. Tot i els punts en comú amb els plantejaments anteriors, aquesta nova hipòtesi evolutiva estaria més propera a les tesis de Carme Batlle que a la proposta de Villaró, amb la qual, a més, plantejàvem diferències significatives respecte del traçat del primer recinte defensiu, ja que mentre aquest autor feia arribar el seu tancament de llevant fins al límit mateix de la terrassa fluvial sobre la qual s'assenta la ciutat, i alhora suposava un queixal en el sector on s'ubicava la desapareguda església de Sant Miquel¹⁴ –on actualment s'alça Sant Domènec, allò que resta del l'antic convent dels predicadors–, nosaltres donàvem un paper més actiu i estructural al conjunt catedralici en la defensa de la Seu –catedral, actual església de Sant Miquel i entorn del claustre–, que ocuparia tot l'angle nord-est del nou recinte murallat, i suposàvem que els seus murs serien el mateix tancament en aquest sector, segons una tipologia d'aprofitament de les qualitats defensives de les construccions eclesiàstiques de pedra que també trobem en altres poblacions com Solsona, on la muralla enllaça amb l'absis de la catedral a l'alçada del portal del Pont¹⁵.

Objectius i metodologia de l'estudi

Fer un estudi arqueològic de les muralles medievals de la Seu era un rept il·lusiónant però plantejava, alhora, un handicap important: com fer un

---

Dels palaus a les masies, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, p. 130-137.

14. La hipòtesi de Villaró solucionava així la problemàtica que suscita el document del 1364 on s'acorda enderrocar l'antic convent dels Dominics, llavors fora muralles, i traslladar-lo a l'emplaçament que ocupa actualment l'església de Sant Domènec, mencionant explícitament que aquest trasllat es fes "*infra muros antiquos et clausuras antiquas*" (Vegeu MARQUÈS, Benigne: "Els pergamins del convent dels dominics de la Seu d'Urgell (1257-1574)", *Urgellia*, vol. XVII, 2008-2010, p. 490). Aquesta cita ha fet suposar que aquest sector de la vila ja estaria protegit per una muralla des de feia prou temps com per considerar-la "*muros antiquos*" en la data del document.

15. GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d'Urgell...*op cit*": p. 361-362; vegeu també PLANES I ALBETS, Ramon: "La vila de Solsona", *L'art gòtic a Catalunya, Vol. III: Dels palaus a les masies*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, p. 105.

aproximació amb metodologia arqueològica d'una realitat material de la qual pràcticament no es conserven restes físiques? L'objectiu principal fou, doncs, veure què en quedava realment d'aquests antics tancaments defensius, i a partir d'aquí, juntament amb les informacions que aporten les fonts documentals, conèixer amb major profunditat les característiques topogràfiques, formals i evolutives dels diferents recintes murallats que envoltaven i defensaven la Seu en les diferents etapes medievals, i veure com s'haurien fossilitzat, si era el cas, en el traçat urbanístic actual.

Així, a partir dels precedents historiogràfics que hem descrit, les escasses restes conegudes fins al moment d'iniciar l'estudi i la relectura del parcel·lari actual es va plantejar una estratègia de prospecció arqueològica dirigida, que consistia en la visita de tots aquells immobles i finques del casc antic que, presumiblement, podrien estar fossilitzant els hipotètics traçats dels diferents recintes murallats de la ciutat, per examinar-ne, principalment, els soterranis i les plantes baixes, i veure si podrien contenir encara trams amortitzats en el seu interior (Fig. 1)¹⁶.

Figura 1.

16. Aquest treball de camp, però, ha estat condicionat a la possibilitat de contactar amb la propietat d'aquests immobles.

Per completar el treball de camp, es va contemplar la possibilitat de realitzar dos sondejors arqueològics en zones d'interès en relació a l'objectiu del treball. En aquest sentit, i atenent al màxim la minimització de les possibles afectacions que això podria ocasionar als vials interns del centre històric, es va proposar obrir cales en dues finques del carrer Major, ambdues de titularitat privada: una primera al soterrani de cal Cosp, aprofitant que s'hi estaven efectuant obres de rehabilitació al seu interior, i la segona cala en el solar on hi havia hagut l'immoble de cal Gispert (c/ Major, 47), actualment desaparegut. Finalment, per una qüestió d'autoritacions i de temps d'execució de l'estudi, només es va poder efectuar el primer dels dos sondeigs plantejats.

En els casos en què s'ha pogut documentar alguna evidència relacionada amb l'objecte de l'estudi, se n'ha efectuat el seu registre fotogràfic i se n'han pres els mesuraments oportuns de cara a poder fer la seva representació topogràfica en planta en el plànol cadastral municipal en format DWG, facilitat pels serveis tècnics d'urbanisme de l'Ajuntament.

Aquest treball de camp s'ha combinat i complementat amb l'anàlisi de tres plànols cartogràfics i un parell de dibuixos de la Seu realitzats a finals del segle XVII per enginyers militars¹⁷, i un interessant plànol de detall del portal de Tredós –anomenat “d'Espanya” en el dibuix–, realit-

---

17. Ens referim al projecte de noves fortificacions de la Seu, dibuixat per l'enginyer major de l'Exèrcit espanyol a Catalunya, Jerónimo Rinaldi (o Reynáldiz), l'any 1663, del qual es conserva una còpia a la Cartoteca de la Generalitat de Catalunya; el plànol de la ciutat, obra del cartògraf milanès Ambrosio Borsano (v. 1687), que forma part del manuscrit "*Discurso general (...) en que describe toda la carta topográfica [sic] del Principado de Cattaluña, Condados de Rosello, y Cerdaña, con la qualidad de los Terrenos, Rios, Ciudades, y Plazas en el paraje donde se allan situadas*" (Vegeu NADAL I PIQUÉ, Francesc: "El mapa de Catalunya d'Ambrosio Borsano (1687)", a BURGUEÑO, J. (ed.): *El mapa com a llenguatge geogràfic. Recull de textos històrics (ss. XVII-XX)*, Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 2008, p. XXIII-XXIX.); i als magnífics dibuixos de François Roger de Gaignières, que consisteixen en un plànol i dues magnífiques visions generals de la Seu –de la façana llevant i de ponent– durant el setge francès de 1691 que va comportar l'enderroc d'una part considerable del recinte murallat (Bibliothèque Nationale de France, (P144221-222 [Vb-139-Fol]).

zat per un cartògraf anònim durant el primer quart del segle XVIII¹⁸. Els primers són uns recursos documentals d' excepcional interès per aproximar-se a la topografia, el traçat i les característiques formals del recinte murallat baix medieval de la ciutat –així com els elements defensius d'època moderna– abans de la seva destrucció durant el setge francès del 1691¹⁹, mentre que el darrer ens ha estat de gran utilitat per plantejar el possible traçat de la muralla en aquest sector.

A banda d'aquests documents cartogràfics, s'han escodrinyat en detall tres representacions pictòriques antigues de la Seu des de diferents perspectives que presenten una imatge interessant d'algunes restes de les antigues muralles baix medievals que encara eren perfectament visibles en el moment de la seva realització²⁰.

Finalment, volem destacar també la gran utilitat per al nostre estudi que ha suposat poder consultar l'important fons fotogràfic de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU), que ens ha permès observar alguns detalls i aspectes de la realitat física de la Seu des de finals del segle XIX, abans dels substancials canvis urbanístics de la ciutat produïts durant tot el segle XX, i especialment en les seves darreres dècades²¹.

18. Vegeu VILLARÓ, Albert: *Hèrcules i la ciutat...op cit.*, p.144.

19. *Ibidem*, p.131-133

20. Aquests són: la imatge de la façana de llevant de la ciutat que hi ha a la part inferior del quadre anònim d'Hèrcules, datat vers l'any 1701, on apareix clarament representat el portal de Cerdanya i la bestorre semicircular descoberta a l'Ajuntament l'any 1994; una pintura de Manel Riu, del 1873, que mostra una perspectiva de la façana de ponent on encara s'hi identifiquen el portal de Tredós i alguns elements més relacionats amb les antigues muralles baix medievals; o l'obra d'un autor anomenat Esplugues, de la segona meitat del XIX, amb una imatge general de la Seu amb la façana nord en primer terme. Del primer quadre, actualment conservat a l'Espai Ermengol després del seu polèmic trasllat des del seu emplaçament original, a la sala de plens de l'Ajuntament, l'any 2011; vegeu un detallat estudi de MOLINÉ, Enric: "La Seu d'Urgell al voltant de l'any 1700", *Església d'Urgell*, p. 167; sobre el segon i el tercer vegeu VILLARÓ, Albert: *Hèrcules i la ciutat...op cit.*, p. 171; 183.

21. Moltes d'aquestes imatges han estat recopilades recentment en un magnífic treball per part de l'historiador alturgellenc Climent Miró (Vegeu MIRÓ, Climent: *L'Abans. Recull gràfic de la Seu d'Urgell (1879-1974)*, Ed. Efados, El Papiol, 2014).

Resultats de la recerca

La major part de les evidències localitzades al llarg de l'estudi arqueològic s'han documentat a la façana de llevant de la ciutat la qual, malgrat les transformacions urbanístiques que ha sofert en els darrers vint anys a l'extrem meridional, ha fossilitzat d'una manera gairebé íntegra la topografia que s'observa en els plànols dels enginyers militars de finals del segle XVII. Es tracta, principalment, de petits panys de mur i altres elements que es troben amortitzats en les façanes orientals de molts dels immobles que ocupen el límit mateix de la terrassa fluvial sobre la qual s'assenta la ciutat²². Aquestes restes correspondrien, majoritàriament, al darrer recinte emmurallat d'època baix medieval (v. finals s. XIV i mitjans del s. XV), tot i que també existeixen evidències fossilitzades d'elements defensius posteriors²³. Malauradament, la majoria d'aquestes restes estan totalment emmascarades per arrebossats moderns, o bé embegudes amb ciment les seves juntes, cosa que dificulta una correcta lectura de paraments, i l'anàlisi de les seves relacions físiques i estratigràfiques de cara a poder-ne establir una seqüenciació cronològica més concreta. Amb tot, però, sí que s'hi observen fases constructives diferents en alguns punts, que podrien respondre a remodelacions o reparacions coetànies –o lleugerament posteriors– de trams malmesos o enderrocats.

En conjunt, la seva fàbrica és similar. Són murs de factura força tosca, construïts amb un doble parament de còdols de mida mitjana i gran, sense desbastar, disposats en filades irregulars i lligats amb morter de calç. La seva amplada mitjana oscil·la entre 1,20 i 1,60 metres, mentre que l'alçada màxima conservada –o visible– se situa entre els 6-7 metres. Quant al seu coronament original, malgrat que no se n'ha documentat

22. Per veure'n una descripció més detallada vegeu AUGÉ, Oscar: *Estudi arqueològic i topogràfic de les muralles medievals de la Seu d'Urgell*, Ajuntament de la Seu d'Urgell, 2015, inèdit, Annex 2.

23. Com les restes de baluards dels segles XVII i XVIII, al Parc del Cadí, i a davant del palau episcopal.

cap element, sabem per les fonts històriques que seria amb merlets, entre els quals hi hauria trams closos amb mantelets defensius²⁴. A partir d'aquestes dades podem inferir una alçada mitjana aproximada per la muralla en aquest sector entre els 8-10 metres. Allò que sí s'ha pogut documentar, en canvi, són diverses obertures de forma espitllerada en alguns dels panys de mur conservats, similars a aquella que hi ha en el llenç de muralla localitzat a l'edifici consistorial.

Com ja hem enunciat breument en la introducció d'aquest treball, l'element més destacable de tots els conservats en aquest sector és un portal cegat que es troba a la base d'una potent bestorre quadrangular situada a l'angle sud-est del pati adjacent a migdia del palau episcopal –que actualment fa les funcions de pàrquing del Bisbat– i que probablement correspongui a les restes del portal del Bisbe, documentat per primera vegada l'any 1459²⁵(Fig. 2). Tot i que com diem el portal està totalment paretat amb un mur de còdols i maons rejuntat amb ciment, i sembla que ja no conserva dovelles, si és que en tenia, se

Figura 2.

24. Com es desprèn d'un document de l'any 1412 en que es féu una concòrdia entre la Ciutat i la Comunitat de Beneficiats de la Pietat, segons la qual pagarien un seguit d'impostos com si fossin laics, dels quals se'n destinaria una part a "*obra dels murs, valls, corredors, merlets e mantelets*", especificant que serviria per arreglar "*los corredors de mantelets e de merlets (...) de la torra de Sent Sepulcre tro al palau del senyor bisbe exclusive* (Arxiu Capitular d'Urgell, Contractes, capsa 34).

25. ACAU, Llibre de Consells de la Seu d'Urgell, 1431-1509, f. 215v.

n'intueix una forma d'arc apuntat amb unes dimensions aproximades d'uns 2 metres d'amplada i gairebé 3 d'alçada (Fig. 3). Pel que fa a la

Figura 3.

bestorre on s'integra aquest portal, té una amplada d'uns 3,20 metres en la seva façana est, i d'uns 5 metres conservats en allò que seria la seva façana sud, que es lliura, alhora, a la façana de llevant de l'edifici dels antics jutjats, la qual està edificada damunt les restes d'un tram de muralla. Tot i que està seccionada de manera irregular, conserva una alçada aproximada en el mur meridional d'uns 13 metres des de la seva base visible, situada a l'hort sota el pàrquing del Bisbat²⁶. Les seves cantonades sud-est i nord-est estan fetes amb grans carreus de granit i conglomerat, perfectament escairats.

Tot i que la primera menció documental d'aquest portal és de mitjan

26. La volumetria d'aquest element encara es pot veure perfectament conservada en diverses imatges de principis del segle XX, mig arrebossada i amb una finestra espitllurada, avui desapareguda, just sobre el portal, cosa que també s'intueix lleugerament en alguna d'aquestes fotografies.

27. Vegeu GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d'Urgell...op cit: p. 368-369.

28. Com es desprèn d'una cita de l'any 1569 on s'especifica que "*per dit portal se entre lo bestiar*

tigués restringit, principalment, al propi bisbe com a senyor de la ciutat que era²⁹.

No sabem en quin moment fou eliminat aquest accés. De fet, el seu record ja no es conservava quan el doctor Llorens, l'any 1886, feia referència als quatre portals de la ciutat com a únics vestigis de les antigues muralles³⁰. Semblaria que a finals del segle XVII encara es mantindria operatiu, com es dedueix d'una requesta sense data on se cita una casa "*al junt de la plasa del Palau, prop lo portal del Bisbe*"³¹.

A banda d'aquest element patrimonial de primer ordre localitzat en el decurs de les prospeccions arqueològiques, també cal destacar la possible identificació d'una altra torre, actualment integrada en la seva pràctica totalitat en la façana posterior de l'immoble de cal Pacho (c/ de la Font, 11)³², la qual, a més, fonamenta sobre un tram de muralla d'uns 11 metres de longitud i 5 metres d'alçada. L'amplada en planta de la façana oriental d'aquesta estructura, l'única part mesurable en quedar la resta massa desvirtuada en el cos de l'edifici, és gairebé idèntica a la de la bestorre descrita anteriorment amb poc més de tres metres i escaig.

Aquestes dues estructures, junt amb el basament d'una altra bestorre quadrangular de dimensions similars que es conservava a la façana de llevant de l'antiga era de cal Saire (c/ de l'Escorxador, 27)³³, i el basament de la potent bestorre semicircular descoberta a l'Ajuntament, da-

---

de carreix ab gran pena y treball, de hont no's poden recollir los fruys sense gran desacommodat y perill del bestiar, y també qu'és mal avinent a la major part dels habitants de la dita ciutat" (ACAU, Llibre de Consells de la Seu d'Urgell, 1579-1617, f. 428-428v).

29. Com de fet es documenta en altres indrets, com per exemple en el cas de Montblanc, on el portal del Castlà, obert prop del palau on aquest residia, era d'ús exclusiu d'aquest.

30. LLORENS I GALLART, Ignacio: *Topografía médica de Seo de Urgel*. Barcelona, Establecimiento Tipo-Litográfico de los Sucesores de Ramírez y Cia, 1886.

31. ACAU, *Liber Diversorum* 6, f. 36.

32. Val a dir que en diverses fotografies de finals del segle XIX i principis del XX consultades a l'ACAU, aquesta possible torre és molt més visible i fàcil de reconèixer com a tal que en l'actualitat.

33. Aquesta estructura encara es conservava de forma original fins fa ben pocs anys, abans que fos infortunadament "restituïda" arran de les obres per construir un edifici de vivendes en aquell espai.

tada cap al segle XV³⁴, suposa que en aquest sector de la ciutat gairebé s'han conservat totes les bestorres que la muralla baix medieval devia tenir entre els portals de Cerdanya i Soldevila, segons els plànols cartogràfics de finals del segle XVII³⁵.

A la resta de sectors del centre històric que hipotèticament marcarien el límit per on discorria el recinte murallat baix medieval, no s'han pogut documentar elements ni restes visibles tan evidents com en la façana de llevant, tot i que s'intueixen indicis clars de la fossilització del seu traçat en alguns immobles actuals. Amb ells, i a partir del creuament amb les dades aportades per l'anàlisi dels fons fotogràfics de l'ACAU, i la documentació històrica s'ha intentat definir-ne el seu perímetre aproximat i el traçat hipotètic (Fig. 4).

Quant a la localització de restes d'allò que segons la historiografia hauria estat el primer recinte murallat de la Seu, el del segle XIII, a partir de les evidències conegudes que ens clarifiquen en certa mesura els seus perímetre al nord i a ponent, és a dir, el portal vell d'Andorra, i el vall o fossat³⁶, el recorregut del qual semblaria estar fossilitzat amb l'actual carrer Major, que no va ser cobert totalment fins avançat el segle XVI³⁷, els treballs de prospecció arqueològica no han resultat tan positius. S'ha documentat l'angle sud-oest de la fonamentació del portal en el soterrani

34. Vegeu RUF, Mª Àngels i VILLARÓ, Albert: "L'església romànica de Santa Eulàlia de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, Vol. XI, 1992-1993, p. 502.

35. Tant en els plànols de Reynáldiz (1663), Borsano (v. 1687) com en el de Gaignières (1691), el nombre total d'aquestes estructures entre ambdós portals és de cinc. Així, a partir de la troballa i localització topogràfica de les dues bestorres actuals, i les dues que ja es coneixien, mancava una bestorre que se situaria davant de la capçalera de la catedral, aproximadament a l'alçada de l'absis central. Algunes imatges del primer quart del segle XX, dipositades als fons fotogràfics de l'ACAU, mostren una estructura quadrangular a la zona on hi hagué el safareig –avui sota l'actual Parc del Cadí– que podrien correspondre als vestigis d'aquesta cinquena bestorre.

36. Aquest element apareix mencionat en diverses ocasions en la documentació posterior dels segles XIV i XV com a "vall interior", "vall que és dins la ciutat", "vall vell", o vall "*maioris interioris*".

37. Vegeu GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d'Urgell...*op cit*, p. 361.

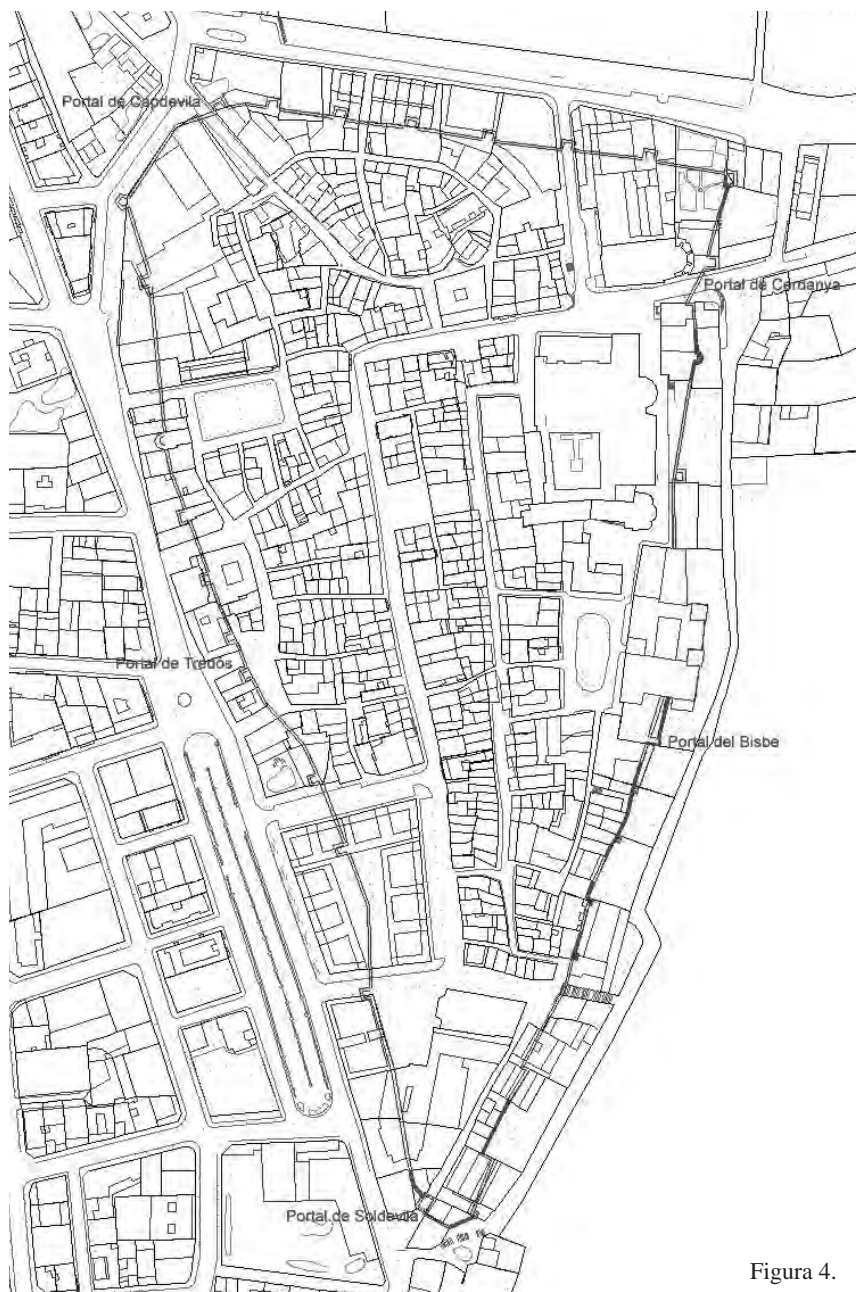

Figura 4.

de l'immoble de cal Sastre d'Alàs (c/ Major, 11). En canvi, això no ha estat possible pel que fa al seu basament oriental, ja que aquest no és visible des de l'interior del soterrani de cal Cosp.

Segons sembla, el portal que ha arribat fins avui seria una reforma feta en algun moment avançat del segle XIII sobre l'accés original d'aquest recinte³⁸. Aquest està situat a la base d'una potent torre de planta quadrangular que hi ha a l'extrem nord del carrer dels Canonges, de la qual se n'ha pogut observar les diferents característiques constructives entre del cos inferior on s'integra el portal, d'una alçada de 3,1 metres, fet amb carreus ben escairats i disposat en filades regulars, i el cos superior de la resta de la torre, que sembla estar obrat amb tàpia.

La prospecció duta a terme en els immobles adossats a banda i banda d'aquesta estructura, per tal de localitzar restes del mur de tancament al qual s'associaria aquesta torre, ha documentat murs de pedra de factura similar entre ells en la pràctica totalitat dels soterranis visitats. No obstant, es fa difícil afiliar-los de manera concloent amb aquest tancament degut a la visió parcial i fragmentària que donen, i al diferent grau de visibilitat que tenen de cara a reconèixer-ne unes característiques de fàbrica que es puguin associar clarament amb les restes d'una muralla.

En aquest sentit, doncs, és l'anàlisi del parcel·lari i dels límits de finques la guia que ha permès afinar millor el seu traçat en aquest sector. Aquest sembla fossilitzar-se en la façana actual de cal Cosp, en direcció est, mentre que en direcció oest, seria la paret mitgera entre l'immoble de cal Sastre d'Alàs i el número 2 del c/ Canonges –que pertany també a la finca de Cal Cosp– la que estaria fossilitzant-ne el traçat en aquest punt. El mateix succeeix amb els immobles de cal Polit (c/ Major, 13), així com el número 15 del mateix carrer, i cal Badia (c/Major, 17), els qual semblen fossilitzar el traçat d'aquest recinte en les seves façanes meridionals.

---

38. Vegeu VILLARÓ, Albert: *Hèrcules i la ciutat...op cit.*, p. 82.

A partir d'aquesta darrera finca es perd una mica el seu possible recorregut degut, segurament, al fet que en l'angle nord-oest del carrer Major, ocupant els immobles actuals de cal Badia, ca la Paca (c/ Major, 19-21) i cal Sord (c/ Major, 23), hi havia hagut el palauet del Marqués de Castellbell, possiblement del segle XVIII, que hauria desfigurat aquest sector.

A la resta de la banda oriental del carrer Major, en el seu eix nord-sud, tampoc no ha estat possible adscriure de manera clara al recinte fortificat d'aquest període cap dels trams de murs que s'han pogut observar. Malauradament, l'estudi arqueològic tampoc no ha permès clarificar la qüestió sobre quin seria el seu límit de llevant, per tant, no podem confirmar ni desmentir cap de les dues hipòtesis plantejades per la historiografia en aquest sentit.

El Sant Sepulcre

Al celler de cal Cosp hem localitzat una estructura amortitzada que ha estat objecte d'una petita intervenció arqueològica duta a terme per un de nosaltres en el marc del projecte de *Valorització patrimonial del centre històric de la Seu d'Urgell. Pati del Palau i fortificacions medievals*. Es tracta de l'amortització d'un petit espai definit per murs fets amb carreus tallats disposats en filades regulars. Alguns d'aquests murs tenen banquetta de fonamentació i una finestra espitllurada de secció arrodonida i de doble biaix, de 50 x 35 cm., que recorda a l'obertura d'un temple de factura romànica o anterior.

El sondeig arqueològic no ha donat uns resultats concloents a l'hora de determinar la naturalesa de l'estructura. La seva cota de fonamentació se situa a 2 metres per sota del nivell actual del carrer, és a dir, per sota de la cota de circulació del portal vell d'Andorra, que està a tocar, cosa que en principi descartaria una relació funcional. La trinxera de fonamentació de l'estructura talla fins a sis estrats, presumiblement de reble, on només apareix material tardoantic, amb gran quantitat de fragments de

tegulae i *imbrices*, alguns fragments ceràmics informes amb alguna vora i base que situen la forquilla cronològica en dos moments de formació d'aquests paquets de reblliment: segles IV-V i VII-VIII.

Malgrat la manca de resultats concloents, i com ja hem avançat més amunt, hi ha alguns aspectes ens han fet plantejar la identificació d'aquesta estructura amb les restes de l'antiga església del Sant Sepulcre, ben documentada durant bona part de l'edat mitjana. Si per una banda, des d'un punt de vista tipològic, es podrien vincular aquestes restes amb les d'una església medieval, de l'altra, són diversos els autors que han proposat la situació de l'església d'aquesta advocació davant de la façana occidental de la catedral³⁹, com és el cas. En aquest sentit, cal afegir que el celler de cal Cargolet (c/ Major, 5), excavat directament sobre el subsòl geològic i situat a pocs metres al nord de cal Cosp, presenta dos àmbits separats per un mur que secciona un crani humà i que podria ser l'evidència d'un antic cementiri associat a l'hipotètic temple.

El culte al Sant Sepulcre es documenta a la Seu d'Urgell des de 1017, arran d'una donació testamentària de la vescomtessa Sança d'Urgell⁴⁰. Els primers esments d'un altar dedicat al Sant Sepulcre a la Seu d'Urgell semblen referir-se, però, a una capella situada dins de la catedral⁴¹, tal

39. De fet, Eduardo Carrero planteja la ubicació del temple en un arc imaginari situat al nord de la catedral, atesa la concentració d'edificis i del mateix claustre a la façana de migdia del temple principal, i el fet que la processó recollida a la consuetud antiga de la catedral estableix un itinerari que va des de la catedral a Sant Pere, i de Sant Pere al Sant Sepulcre, i des d'aquí fins a l'església de Sant Miquel, l'actual Sant Domènec, aspecte que implicaria una ubicació lògica dins de l'arc esmentat; vegeu CARRERO SANTAMARIA, Eduardo: "La Seu d'Urgell, el último conjunto de iglesias... *op. cit.*, p. 267-268. Per la seva part, Boto i Sureda vinculen una hipotètica situació ponentina de l'església del Sant Sepulcre amb l'organització topogràfica i litúrgica dels temples menors que envolten el nucli catedralici; vegeu BOTO VARELA, Gerardo i SUREDA JUBANY, Marc: "Les cathédrales romanes catalanes... *op. cit.*, p. 84.

40. BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 4 (1981), docs. 347 i 348, p. 58 i 60.

41. Com fa notar Eduardo Carrero, l'any 1044 el sacerdot Seniofred repartia els seus béns entre diversos altars de la Seu, entre els quals el del Sant Sepulcre, que era esmentat al mateix nivell que Sant Jordi i Sant Just, que eren capelles de l'interior de la catedral. Dos esments similars,

com es fa del tot explícit en la donació realitzada l'any 1079 pel comte Ermengol IV a diverses capelles de la catedral de Santa Maria de la Seu d'Urgell, "*intra quam consistunt altaria sacrata, scilicet Sancti Sepulchre Santique Iusti et alia*"⁴². No obstant, i d'una forma paral·lela, trobem a partir de l'any 1045 altres esments a una capella del Sant Sepulcre que semblen referir-se a un temple extern a la catedral⁴³, tal com es confirma arran de la donació feta per Guillem Mir al temple del Sant Sepulcre l'any 1057, en la qual manifesta que el seu oncle, el sacerdot Miró Vivén, "*ipsa ecclesia Sancti Sepulchri edificavit*"⁴⁴, i que és encara més explícit en una donació de 1092 que localitza l'església a tocar de la catedral de la Seu d'Urgell, és a dir, fora de la mateixa⁴⁵. Però si bé la documentació del segle XI ens parla de la possible coexistència d'una capella catedralícia i d'una església exempta dedicades totes dues al Sant Sepulcre, el nostre interès se centra en la segona, l'única que, en tot cas, podria correspondre's amb les restes localitzades al celler de cal Cosp.

A partir del segle XII alguns esments al Sant Sepulcre són vinculats amb un hospital o hospici⁴⁶. Precisament, l'únic hospital documentat a

també relacionats amb aquelles altres dues capelles, es produeixen els anys 1045 i 1051; vegeu CARRERO SANTAMARIA, Eduardo: "La Seu d'Urgell, el último conjunto de iglesias... *op. cit.*, p. 265-266; vegeu també BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1036-1050, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 5 (1982), docs. 574 i 581 p. 102-103 i 110-111, així com BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1051-1075, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 6 (1983), doc. 642 p. 24-27.

42. BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1076-1092, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 7 (1983), doc. 927 p. 59-60.

43. L'any 1045 el levita Ramon deixa una sèrie d'alous a la canònica de la Seu d'Urgell, entre els quals hi ha una vinya que dóna "*ad domum Sancti Sepulchri*". Aquesta qualificació de "*domum*" podria interpretar-se com una església exempta; BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1036-1050... *op. cit.*, doc. 588, p. 116-119.

44. BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1051-1075... *op. cit.*, doc. 697, p. 76-77.

45. "[...] *ecclesie Sancti Sepulchri, que est fundata prope ecclesie Sancte Dei genitricis Marie Sedis Urgellensis*"; BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1076-1092... *op. cit.*, doc. 1.095, p. 215.

46. Concretament, en un testament de l'any 1118, elaborat per Jordà abans d'anar a la guerra, donava dos sous "*ad ipso hospicio Sancti Sepulchri*", entre altres donacions a temples i a obres

la Seu d'Urgell a cavall dels segles XI i XII és l'hospital de la catedral⁴⁷, el qual fou beneficiari d'una deixa efectuada pel comte Ermengol VI l'any 1132 "*ad ipsum hospicium pauperum quod est situm iuxta portas eiusdem sancte sedis*"⁴⁸, és a dir, a tocar de les portes de la catedral, aspecte que ens situa novament a ponent del temple i que coincideix amb la hipotètica ubicació que nosaltres li donem a l'església del Sant Sepulcre.

Quant al cementiri de l'església del Sant Sepulcre, les llacunes que existeixen en el coneixement de la documentació de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell a partir de 1200 obliguen a remetre a estudis concrets basats en la documentació notarial, com els duts a terme per Carme Batlle, en relació a finals del segle XIII⁴⁹, i Albert Villaró, vinculat a l'impacte de la pesta negra a la Seu d'Urgell l'any 1348⁵⁰. En tots dos estudis, el cementiri del Sant Sepulcre no figura pas entre els més populars en les preferències dels urgellencs, però sempre es manté en ús⁵¹.

Finalment, es desconeix el moment en què l'església del Sant Sepulcre deixa d'existir. Carrero Santamaría proposa com a data de la seva amortització algun moment indeterminat entre el segle XIV –podríem proposar la

pies; BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 9 (1988-1989), doc. 1.307, p. 135-136. Uns anys més tard, el 1128, Berenguer de Josa, entre altres donacions a temples i obres pies realitzades abans de pelegrinar a Jerusalem, cedia quatre morabatins "*ad ospitium Sancti Sepulcri*"; BARAUT, Cebrià: "Els documents, dels anys 1101-1150... *op. cit.*", doc. 1.395, p. 212-213.

47. Vegeu BATLLE, Carme: *La Seu d'Urgell medieval...op cit.*, p. 112-119.

48. Segons és recollit en el testament del comte esmentat; vegeu MIRET I SANS, Joaquim: *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, Imprenta La Catalana de J. Puigventós, Barcelona, 1900, p. 370-371.

49. Vegeu BATLLE, Carme: "La Seu d'Urgell a la segona meitat del segle XIII, segons els testaments", *Urgellia*, 3 (1980), p. 369-417.

50. Vegeu VILLARÓ, Albert: "La pesta negra, el 1348, a la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 8 (1986-1987), p. 271-302.

51. En el cas de l'estudi de Carme Batlle, és el cinquè dels set cementiris que documenta; BATLLE, Carme: "La Seu d'Urgell a la segona meitat... *op. cit.*", p. 384. Villaró per la seva part, recull quatre enterraments al Sant Sepulcre entre 1348 i 1349, en plena epidèmia de la pesta negra a la Seu, i indica que és el setè cementiri en nombre d'enterraments a la ciutat dels nou que documenta; VILLARÓ, Albert: "La pesta negra... *op. cit.*", p. 290-291.

segona meitat, arran de l'estudi de Villaró– i l'any 1418, data d'elaboració de la consuetat nova, en la qual no figura cap processó al voltant de l'església del Sant Sepulcre⁵², per bé que aquesta advocació hauria quedat fossilitzada a la Seu d'Urgell, com queda demostrat amb l'esment, l'any 1412, de la torre del Sant Sepulcre, que potser es podria identificar amb la bestorre situada a l'actual edifici de l'Ajuntament, on s'ubicava l'hospital i la capella de Santa Eulàlia l'any 1524, moment en què s'esmenta una sala d'aquest hospital on es trobava la capella del Sant Sepulcre⁵³.

Proposta evolutiva del recinte murallat

Tradicionalment s'ha assumit que la Seu anterior al segle XIII –el *vicus* que apareix a la documentació a partir del segle IX– estava desproveïda d'un recinte murallat pròpiament dit, sent la part posterior de les cases –sense obertures externes i a mode de “vila closa”– l'únic tancament defensiu amb què comptaria llavors el petit vilatge situat a ponent de la nova catedral de Sant Ot, aleshores en plena construcció. Fou precisament l'atac a la ciutat i el saqueig d'aquest temple, perpetrats pel comte Ramon Roger de Foix (v. 1195-1196), el factor que motivà la construcció d'una primera muralla en els anys immediatament posteriors. Val a dir, però, que aquest supòsit historiogràfic, que ha fet fortuna des de que fou enunciat per mossèn Pere Pujol⁵⁴, no compta amb cap base documental ni arqueològica que la sustenti. De fet, la recent localització d'un document del Cartulari de l'Obra de la Catedral de l'any 1212 pel qual l'obrer de la catedral fa donació d'una parcel·la a un particular, entre la galilea i “*ipso*

52. CARRERO SANTAMARIA, Eduardo: "La Seu d'Urgell, el último conjunto de iglesias... *op. cit.*, p. 268.

53. ACAU, Llibre de Consells de la Seu d'Urgell, 1513-1578, f. 133r; *cit.* GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d'Urgell...*op. cit.*, p. 365.

54. Vegeu PUJOL I TUBAU, Pere: "La muralla medieval... *op. cit.*, p. 564-565.

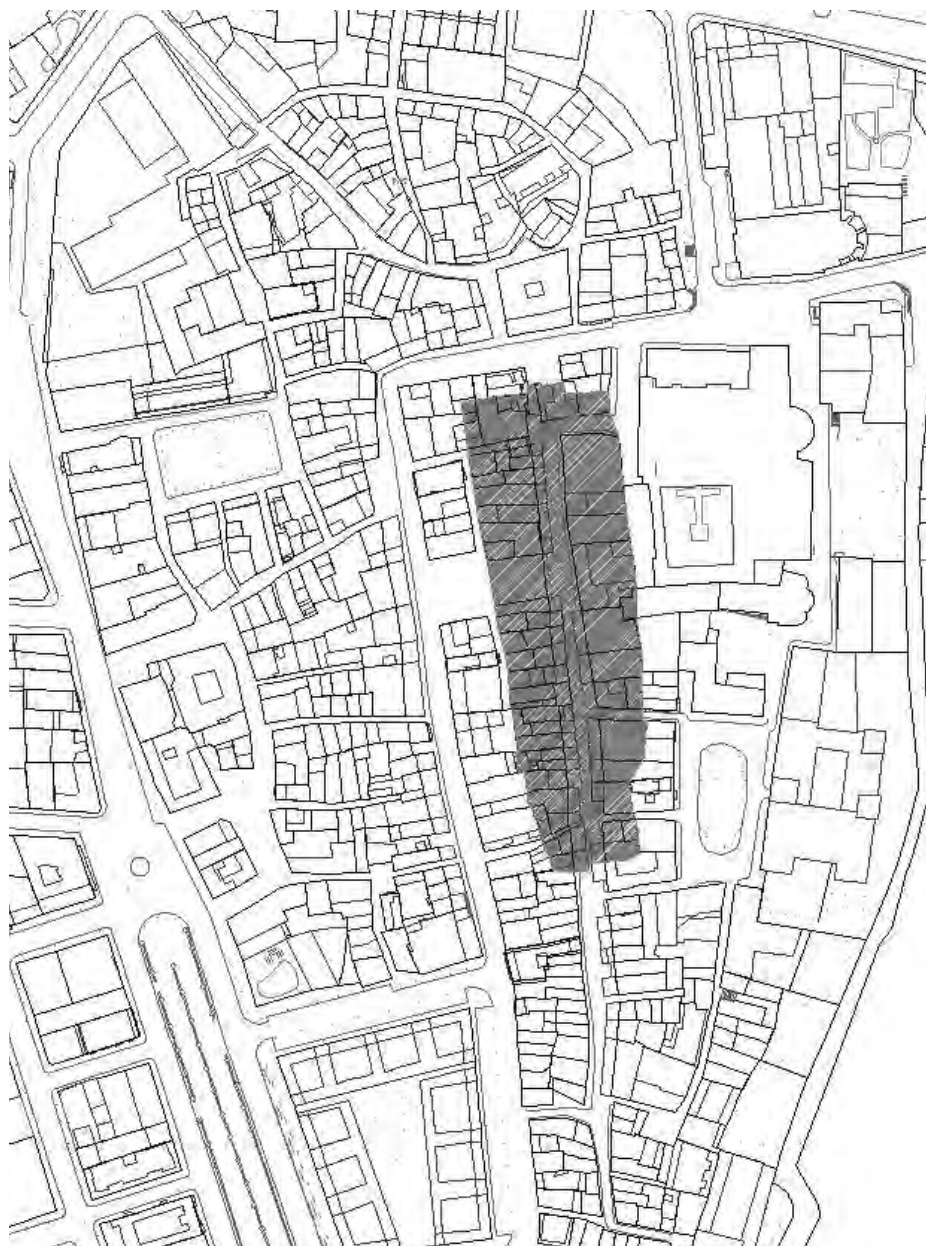

Figura 5.

muro”, per tal que hi poguéu edificar una casa⁵⁵, ens obliga a matissar aquesta asseveració, i pressuposar l’existència d’algun tipus d’aparell defensiu ja en aquells moments. És interessant destacar la manca de connexió física que el document reflecteix, i que semblaria existir, entre aquest primitiu *vicus* i el conjunt catedralici situat a llevant. Tot i que la prospecció arqueològica no dóna llum a com deuria ser aquell recinte, l’anàlisi del parcel·lari sembla dibuixar-ne un límits hipotètics, amb un eix central format per l’actual carrer dels Canonges, i dos possibles accessos: un al nord del carrer, on encara avui en dia hi ha el portal vell d’Andorra, el qual documentem des de l’any 1247⁵⁶, i l’altre situat al sud, hipotèticament a l’alçada del n° 29 de l’actual placeta de Sant Roc⁵⁷, on s’acaba la doble porxada sustentada sobre bigues i capitells treballats del carrer Canonges i comença un sector urbanístic ben diferenciat (Fig. 5).

Aquest “indefens” vilatge, juntament amb el conjunt catedralici que s’havia anat configurant a llevant, és el que s’hauria fortificat després de l’ensurt amb els foixencs. Novament, la documentació al respecte és nul·la, o bé fugissera i poc precisa. La historiografia ha vist en l’anomenat “privilegi dels canonges de la Seu d’Urgell” de l’any 1211⁵⁸, una prova del procés d’emmurallament d’aquests moments⁵⁹. El docu-

55. ACU, Cartulari de l’obra, I, f. 58^v, doc. 49.

56. En el testament de Guillem de Cerdanya, veí de la Seu d’Urgell, es documenta la donació d’una casa a la seva neta, la qual es troba "*in introitu ville Sedis*" i que afronta, entre altres, amb la "*barbachana valli et in ponte ville*". Suposem que l’entrada de la Seu d’Urgell corresponia amb l’actual portal d’Andorra, i la barbacana i el vall amb el seu dispositiu de defensa, que era complementat amb un pont que travessava aquest vall per poder accedir a la vila; vegeu ACU, Fons General de Pergamins, carpeta 61, trasllat d’un pergami de 1247, 303 x 372 mm.

57. Segons la proposta de Laura de Castellet. Vegeu CASTELLET, Laura de: *Buidatge documental dels protocols notariais de l’Arxiu Capitular d’Urgell. Informació sobre la trama urbanística de la Seu d’Urgell 1280-1350*, Ajuntament de la Seu d’Urgell, 2015, inèdit, p. 47-49.

58. VALLS I TABERNER, Ferran: "Franqueses i usances de la Ciutat d’Urgell", *Estudis Universitaris Catalans*, 12, 1927, p. 164.

59. Vegeu BATLLE, Carme: *La Seu d’Urgell medieval...op cit.*, p. 17-43; vegeu també GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d’Urgell...op cit": p. 361.

ment, atorgat pel bisbe Pere de Puigverd als canonges de Santa Maria, recollia, entre altres, que les cases de tots els clergues que fossin edificades de nou a la Seu d'Urgell fossin immunes de tot servei, excepte l'obra de la vila de la Seu. Tot i que el document no és gens explícit al respecte de la naturalesa d'aquesta "obra de la Seu", la proximitat d'aquest document amb l'episodi de l'atac del comte de Foix, i el fet de tractar-se d'unes obres tan importants que haurien obligat els canonges una sèrie de despeses, podrien moure's en aquesta direcció. En qualsevol cas, i com s'ha posat de manifest, és difícil precisar el perímetre i contorn exactes d'aquest d'aquest "primigeni" tancament defensiu.

Entre finals del segle XIII i mitjan segle XIV trobem una sèrie de referències que ens fan suposar l'existència d'un nou recinte murallat que hauria integrat les primitives muralles i els ravals de la ciutat, previ al procés de fortificació del darrer terç del segle XIV. Per una banda, sovintegen els esments a un vall major que es contraposa al vall interior o vall vell del primer recinte murallat, i un mur forà esmentat l'any 1344⁶⁰, per l'altra, l'any 1364, quan es proposa el trasllat de l'antic convent dels predicadors a l'interior de la ciutat, es planteja la seva construcció "*infra muros antiquos*", que Villaró associava a un queixal que la muralla del segle XIII faria en el sector on s'ubica actualment Sant Domènec⁶¹. A aquestes notícies cal afegir tota la informació sorgida al treball de buidatge dels fons notariais des de finals del segle XIII fins a mitjan segle XIV efectuat per Laura de Castellet, que semblen confirmar la hipòtesi d'aquesta segona fase de fortificació, anterior a la de la baixa edat mitjana, més ben coneguda pels historiadors⁶². No sabem, però,

60. BATLLE, Carme: *La Seu d'Urgell Medieval...*, p. 41-42 i 51.

61. VILLARÓ, Albert: "La ciutat de la Seu i la muralla... *op. cit.*", p. 311-313; VILLARÓ, Albert: "La ciutat de la Seu d'Urgell", *L'art gòtic a....op cit.*, p. 80.

62. VEIGUÉ CASTELLET, Laura de: *Buidatge documental dels protocols notariais de l'Arxiu Capitular d'Urgell. Informació sobre la trama urbanística de la Seu d'Urgell 1280-1350*, Ajuntament de la Seu d'Urgell, 2015, inèdit.

quin seria el traçat exacte d'aquest segon recinte fortificat. Les poques intervencions arqueològiques dutes a terme a la Seu i l'escassa o gairebé nul·la informació que han aportat en aquest sentit dificulta la formulació d'una hipòtesi sobre la seva realitat constructiva, tant des del punt de vista cronològic com topogràfic. D'altra banda, l'estudi arqueològic dut a terme en el marc del projecte esmentat, tot i localitzar diferents trams de muralla i elements fins ara inèdits, tampoc no aclareix gaire cosa al respecte, ja que l'estat de conservació d'aquestes estructures –força deficient i poc visibles per la vegetació, i en alguns casos molt alterats per relligats o arrebossats de ciment modern– dificulta una adequada lectura de paraments sense una actuació prèvia de desbrossament i neteja dels mateixos.

Només a partir de l'estudi de la documentació i l'anàlisi interpretativa del parcel·lari podem inferir quin podria haver estat el traçat hipotètic d'aquesta primera ampliació defensiva de la ciutat. A la façana nord, la cara de tramuntana del carrer de les Eres sembla fossilitzar clarament un tancament defensiu, que alhora explicaria la fesomia i l'urbanisme d'aquesta zona de la ciutat. De fet, fins fa pocs anys aquest carrer estava tancat per un mur de pedra on avui creua el carrer de la Palma. El propi aspecte del carrer, amb tres metres d'amplada mitjana, denota un possible origen com a corredor intern associat a la muralla. A ponent, el traçat podria ser el mateix que tindrà a finals del segle XV, fins al punt on giraria per definir la façana sud, que s'adossaria a la façana meridional de la muralla anterior, mentre que a la façana de llevant el marge superior de la terrassa fluvial es convertirà en el límit de la ciutat.

És a partir de la segona meitat del segle XIV, però, quan trobem la major part de referències documentals vinculades explícitament a la realització d'obres a les muralles, continuant durant tot el segle XV i part del segle XVI. D'aquestes referències es desprèn una empenta notable en el procés de fortificació de la ciutat a partir d'aquests moments, amb la renovació de molts trams degradats o en ruïna de la muralla anterior, i possiblement l'augment del perímetre de la ciutat en els sectors de Cap-

devila i Soldevila, i en menor mesura a Tredós, amb la corresponent configuració del perímetre murallat que ha definit la morfologia del centre històric de la ciutat fins avui. La primera d'aquestes referències data de l'any 1362, en el context general de la guerra contra Castella sostinguda pel rei Pere el Cerimoniós. Es tracta d'un document en què els cònsols, junt amb l'aleshores bisbe Guillem Arnau i Patau, decidiren recaptar imposicions especials sobre els aliments en favor dels damnificats per un greu incendi que afectà profundament el barri de Capdevila la nit de sant Miquel d'aquell any, que afectà greument el barri de Capdevila. En aquest document s'estableix que dues terceres parts de la recaptació es destinessin a l'obra dels murs⁶³. Amb tot, no sabem si abans d'aquest episodi ja hi havia en marxa una operació de [re]fortificació de la ciutat, potser fruit del context bèl·lic general, al qual s'hi ha de sumar el clima de confrontació ja clàssic amb els vescomtes de Castellbò, ni si aquesta obra dels murs es refereix a una reparació, o bé al bastiment d'una nova muralla. D'altra banda, el document tampoc no permet conèixer en quin sector es duria a terme aquesta actuació. Sigui com sigui, la cita documental situa aquest fet just a la dècada de 1360, coincidint plenament amb processos de fortificació generalitzats, en molts casos impulsades per directrius de la monarquia, que responen al clima bèl·lic d'aquella dècada complicada del regnat de Pere el Cerimoniós⁶⁴. De fet, sembla clar que en aquest moment hi ha una voluntat manifesta de dotar-se d'una nova poliorcètica defensiva, tal com s'aprecia l'any 1364, arran de la decisió d'enderrocar el primitiu convent dels dominics de la Seu d'Urgell i traslladar-lo intramurs, amb la finalitat de preveure el seu ús com a reducte ofensiu contra la població per una força hostil⁶⁵.

63. ACU, Manual notarial núm. 487, f. 301^{r-v}; cit. MARQUÈS, Benigne: "Guillem Arnau i Patau bisbe d'Urgell (1362-1365)", *Urgellia*, 5 (1982), p. 286-287 i p. 297.

64. VERDÉS, Pere: "Els processos d'emmurallament", *L'art gòtic a Catalunya, vol. III: Dels Palaus a les Masies*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 130.

65. Vegeu MARQUÈS, Benigne: "Els pergamins del convent dels dominics de la Seu d'Urgell",

L'any 1370, coincidint amb l'autorització per part del rei per a l'establiment de nous impostos destinats al finançament de la reparació de les muralles, la ciutat de la Seu d'Urgell, junt amb les universitats de les jurisdiccions del capítol dels canonges de la catedral, crea tres censals per valor de 62.000 sous de Barcelona que serviren per a l'obra i salvaguarda de la ciutat⁶⁶. Des d'aleshores, i durant tot el segle XV i part del XVI, abunden les mencions a obres de murs, torres i valls, amb una activitat especialment intensa entre les dècades de 1440 a 1460⁶⁷.

Conclusions

Tot i que l'estudi arqueològic que s'ha dut a terme ha evidenciat un major nombre de restes conservades de què es tenia constància fins al moment, destacant la documentació d'un dels portals d'accés al recinte baix medieval, les evidències materials segueixen escasses, fragmentades i molt distorsionades, per la qual cosa resulta encara difícil apuntar una imatge fidedigna de les característiques formals dels diferents recintes emmurallats de la Seu en època medieval, i entendre la seva evolució exacta a partir de les restes. No obstant, és interessant observar com les dades documentals que es van processant evidencien una major complexitat evolutiva d'allò que es creia fins ara.

D'altra banda, des del punt de vista patrimonial, el fet que majoritàriament totes les restes documentades es localitzin a la façana de llevant de la ciutat –la menys transformada urbanísticament– perfila aquest sector de la ciutat com la veritable façana històrica de la Seu i, per tant, creiem que seria convenient que la política urbanística municipal futura la contemplés com una zona d'actuació prioritària en relació al compliment dels corresponents mecanismes i eines de control que la normativa

---

Urgellia, 17 (2008-2010), doc. 25, p. 489-492.

66. Vegeu GASCÓN, Carles i OBIOLS, Lluís: "Enfortir la Sglésia d'Urgell...*op cit*: p. 365.

67. Vegeu *ibidem*, p. 365-368.

al respecte estableix, de cara a un millor coneixement del patrimoni que encara hi resta, així com la seva dignificació i conservació.

Agraïments:

Aquest treball i l'estudi del qual deriva no hagués estat possible sense la implicació i l'ajuda de molta gent, per tant volem –i creiem que és just fer-ho– agrair a cadascuna d'aquestes persones i institucions la seva col·laboració: a l'Ajuntament per creure en el patrimoni cultural de la Seu com una eina de primer ordre en el desenvolupament econòmic i social de la ciutat, i per invertir en el seu coneixement i difusió. Esperem que aquesta línia de treball tingui continuïtat. Som molts i moltes els que ho desitgem; al Bisbat d'Urgell, i molt especialment a la Clara Arbués (Delegada de patrimoni) i a mossèn Josep Mª Mauri, per obrir-nos les portes de “palau”, i permetre'ns entreveure els tresors patrimonials que s'hi conserven; a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, al Julio Quílez, el seu director, i al Lluís Obiols, per deixar-nos tafanejar en els seus fons fotogràfics, que ens ha permès passejar per la nostra ciutat quan tot era en blanc i negre, i veure restes del nostre patrimoni que malauradament han desaparegut devorades per un progrés urbanístic, a voltes qüestionable. Finalment, no podem acabar aquesta breu ronda d'agraïments sense fer un esment especial als veïns i veïnes del Centre Històric de la Seu, que ens han obert, de bat a bat, les portes de casa seva per mostrar-nos els secrets que hi guarden amb orgull.

